

# Маалыматка жетүү укугу жаатындагы эл аралык стандарттар

## Маалыматка жеткиликтүүлүк жаатындагы эл аралык стандарттардын булактары



Адам укуктарынын жалпы декларациясы (АУЖД):  
**19-берене**



Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт (ЖСУЭП): **19 (2)-берене**



Адамдын укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндө КМШ Конвенциясы:  
**11 (1)-берене**



БУУнун Адам укуктары боюнча комитетинин ЖСУЭПтин 19-беренесине карата №34 Жалпы түшүндүрмөлөрү (CCPR/C/GC/34):  
**18-19-пункттар**



БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясы:  
**13 (1(b))-берене**



Баланын укуктары жөнүндө Конвенция:  
**11-, 23 (4)-, 28 (1(d))-беренелер**



Майыптардын укуктары жөнүндө Конвенция:  
**9 (1, 2(f))-, 21-беренелер**



Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенция: **10 (h)-, 14 (2 (b))-, 16 (e)-беренелер**

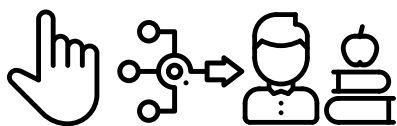


Маалыматка жетүү, коомчулуктун чечим кабыл алуу процессине катышуусу жана айлана-чөйрөгө тиешелүү маселелер боюнча сот адилеттигине жетүү жөнүндө Конвенция (Орхусс Конвенциясы):  
**(1, 3 (9), 4, 9-беренелер)**



БУУнун Атайын баяндамачыларынын докладдары: **E/CN.4/2000/63 (42-44, 206-п.), A/70/361 (5, 58-пп.), A/72/350 (10-п.), A/HRC/20/15 (24, 25-пп.), A/HRC/44/49 (18-п.)**

*Ошондой эле дагы караңыз: “Жарандардын маалыматка укугу: маалыматтын эркиндиги тууралуу мыйзамдардын принциптери”, ARTICLE 19.*



### Маалыматка жетүү укугу деген эмне?

Маалыматка жетүү укугу адамдын негизги укуктарынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат жана биринчи кезекте ар бир адамдын маалымат издөө жана аны алуу укугунда чагылдырылган.

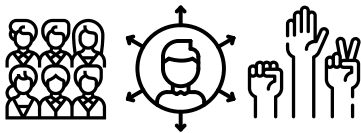
*“Маалымат эркиндиги – бул маалыматты камтыган дайындарды бардык жерде жана тоскоолдуксуз чогултуу, берүү жана жарыялоо укугу; маалымат эркиндиги – адамдын негизги укугу болуп саналат” (БУУнун Башкы Ассамблеясынын 59 (1)-Резолюциясы).*



### Маалыматка жетүү укугунун баалуулугу эмнеде камтылган?

Маалыматка жетүү укугу аркылуу пикир билдирүү эркиндиги гана ишке ашпайт, ошондой эле ден соолукка болгон укук<sup>1</sup>, коомдук иштерге катышуу укугу<sup>2</sup>, өнүгүүгө укук<sup>3</sup>, ден соолук жана бакубатчылык үчүн жагымдуу болгон айлана-чөйрөдө жашоо укугу<sup>4</sup>, ошондой адамдын башка негизги укуктары жана эркиндиктери да ишке ашырылат. Маалыматка жетүү укугун ишке ашыруу коомдун мамлекеттик органдарга карата ишенимин арттырат жана төмөнкүлөргө өбөлгө түзөт:

- ◆ мамлекеттик иштерди жүргүзүүгө катышуу, анын ичинде мамлекеттик саясатты түзүүгө жана чечим кабыл алуу процесстерине жарандык катышууну камсыз кылат;
- ◆ мамлекеттик органдардын эл алдында отчет берип туруусун күчөтөт;
- ◆ коррупция менен күрөшүүгө көмөктөшөт;
- ◆ башка коомдук пайдалуу жыргалчылыктарга жетүүгө шарт түзөт.

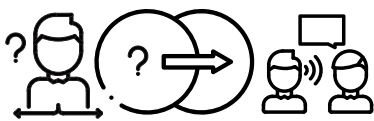


### Маалыматка жетүү укугу кимге таандык?

Маалыматка жетүү укугу расасына, түсүнө, жынысына, тилине, динине, саясий же башка ынанымдарына, улуттук же социалдык тегине, мүлктүк абалына, туулгандыгына же башка жагдайларына, кандайдыр бир айырмачылыктарга карабастан, ар бир адамга таандык. Маалыматка жетүү укугун жеке адамдар гана эмес, уюмдар да колдоно алышат

([CCPR/C/GC/34, 18, 19-пункттар](#)).

Эл аралык стандарттарда жалпыга маалымдоо каражаттарынын маалыматка жетүү укугуна өзгөчө көңүл бурулат, себеби алар калктын кеңири катмарын маалымдоодо негизги ролду ойношот, ошону менен коомдук (элдик) кызыкчылыктагы маалыматка болгон муктаждыкты канааттандырышат ([CCPR/C/GC/34, \(2 \(2\)-берене\), 13, 18, 19, 46-пункттар](#), **Тынчтыкты жана эл аралык өз ара түшүнүшүүнү бекемдөөгө, адам укуктарын өнүктүрүүгө жана расизмге, апартеидге, согушка үндөөгө каршы күрөшүүгө жалпыга маалымдоо каражаттары кошкон салымга тиешелүү негизги принциптер жөнүндө Декларация**).



### Маалыматты кимден суратып алууга болот?

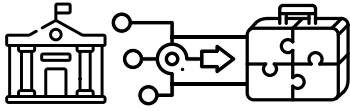
Маалыматка жетүү укугу универсалдуу мүнөзгө ээ жана ар бир адамдын мамлекеттик бийлик органдарына да, жеке уюмдарга да, атүгүл эл аралык уюмдарга да кайрылууга укугу бар болгонун билдирет ([CCPR/C/GC/34, 19-пункт](#))

1 Ар бир адамдын физикалык жана психикалык ден соолуктун эң жогорку деңгээлине жетүү укугу боюнча Атайын баяндамачы Ананд Гровердин баяндамасы (A/HRC/20/15), 13-пункт

2 Адам укуктары боюнча комитеттин Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактынын 24-беренесине №25 жалпы түшүндүрмөлөрү, 25-пункт

3 Пикир билдирүү жана сөз эркиндигине болгон укукту коргоону колдоо маселелери боюнча Атайын баяндамачы Абид Хусейн мырзанын баяндамасы, Адам укуктары боюнча Комиссиянын 1999/36-резолюциясына ылайык берилген. (E/CN.4/2000/63), 42-пункт

4 Маалыматка жетүү, коомчулуктун чечим кабыл алуу процессине катышуусу жана айлана-чөйрөгө тиешелүү маселелер боюнча сот адилеттигине жетүү жөнүндө Конвенция (Орхусс Конвенциясы), 1-берене



**“Мамлекеттик органдардын карамагында турган маалымат” дегенге эмнелер кирет?**

Жалпысынан алганда, адамдар жана уюмдар, предметтер, фактылар, окуялар, көрүнүштөр, процесстер жөнүндө ар кандай маалыматтар, аларды жеткирүү формасына карабастан алар тууралуу пикирлер маалымат болуп эсептелет.

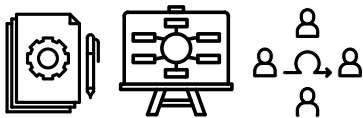
*“Маалыматка жетүү укугу маалыматты сактоо түрлөрүнө, булактарына жана катталган күнүнө карабастан мамлекеттик бийлик органдарынын карамагында турган маалыматтарга карата колдонулат” (CCPR/C/GC/34, 18-пункт).*



**Кайсы органдар “мамлекеттик орган” деген түшүнүккө кирет?**

“Мамлекеттик орган” түшүнүгүнө бардык органдар жана алардын кызмат адамдары кирет:

- ◆ Конституцияга же мыйзамдарга ылайык түзүлгөн;
  - ◆ бийликтин үч бутагынын (аткаруучу, мыйзам чыгаруучу жана сот) милдеттерин аткарууга ыйгарым укуктуу органдар;
  - ◆ мамлекеттик же муниципалдык органдын функцияларын (же функцияларынын бир бөлүгүн) аткаруучу, анын ичинде туруктуу негизде же убактылуу түзүлгөн (мисалы, өзгөчө абал мезгилинде) органдар;
- ◆ түздөн-түз мамлекеттик же муниципалдык орган болуп саналбаса да, мамлекеттик же муниципалдык бюджеттен каржыланган органдар, анын ичинде алар коммерциялык жана коммерциялык эмес юридикалык жактар, ал тургай жеке адамдар да болушу мүмкүн. (CCPR/C/GC/34, 7, 18-пункттар, 3-бет. “Жарандардын маалыматка болгон укугу: маалымат эркиндиги жөнүндө мыйзамдардын принциптери”, ARTICLE 19).



**Маалыматка жетүү укугун камсыз кылуунун негизги принциптери кайсылар?**

**1) Маалыматты максималдуу түрдө берүү принциби.**

Бардык маалыматтар башынан эле элге таандык, себеби адамдын укуктары менен эркиндиктери эң бийик баалуулуктардын катарына кирет, эң негизгиси бардык мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүнүн маңызын жана мазмунун аныктайт, ошондуктан, ар бир маалымат демейки боюнча ачык болууга тийиш. Бул эрежеден

четтөөлөрдү мамлекеттик орган эл аралык стандарттарга шайкеш негиздеп бериши керек.

**2) Коомчулуктун кызыгуусун жараткан маалыматты жигердүү түрдө жарыялоо принциби.**

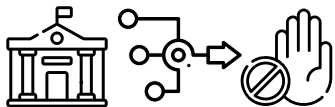
Мамлекеттер, маалыматтын айрым категорияларына карата коомдук кызыкчылыкты эске алуу менен, маалыматка суроо-талап түшөбү деп күтүп отурбастан, мындай маалыматты кеңири жайылтуу үчүн жигердүү чараларды көрүүгө тийиш. Эл аралык стандарттар милдеттүү түрдө жарыяланууга тийиш болгон маалымат категорияларынын минималдуу тизмесин камтыйт, албетте бул тизме тигил же бул мамлекет тарабынан кеңейтилиши мүмкүн.

- 3) **Ачык өкмөттү илгерилетүү принциби.** Улуттук мыйзамдар маалыматка жетүү укугун илгерилетүүгө жана мындай чараларга үндөөгө акылга сыярлык көңүл буруп, тийиштүү ресурстардын жумшалышын талап кылышы керек.
- 4) **Өзгөчөлүктөр чөйрөсүн чектөө принциби.** Маалыматка жетүү укугун чектөө жөнүндө жоболор так жана кыска жазылган туюндурмаларды камтып, “үч бөлүктөн турган тесттен” өтүүгө тийиш.
- 5) **Маалыматка ыкчам жетүү жол-жоболорун камсыз кылуу принциби.** Мамлекеттер маалыматка оңой, тез, натыйжалуу жана иш жүзүндө жетүү үчүн зарыл болгон, ошондой эле маалымат берүүдөн баш тартылган учурларды талаша алууга шарт түзгөн жол-жоболорду камсыз кылып берүүгө тийиш.
- 6) **Чыгымдарды ашыра талап кылбоо принциби.** Маалымат акысыз же арзан баада берилиши керек, мындай баа маалыматты чыгаруунун жана жеткирүүнүн реалдуу наркы менен чектелүүгө тийиш.
- 7) **Жыйындардын ачык өткөрүү принциби.** Мамлекеттик органдардын жыйындары коом үчүн ачык өтүшү керек. Бул принципти сактоо өзгөчө коомдун кызыкчылыгын чагылдырган маалыматты талкуулап жатканда маанилүү болот, мисалы, айлана-чөйрөгө, коомдук коопсуздукка, социалдык-экономикалык абалга, адам укуктары менен эркиндиктерине жана коомдук жашоонун башка маанилүү чөйрөлөрүнө таасир тийгизген маселелерди талкуулоо ачык өтүүгө тийиш. Бул эрежеден четтөөлөр эл аралык стандарттарда каралган так белгиленген жол-жоболордун жана жүйөлөрдүн негизинде болушу мүмкүн.
- 8) **Маалыматтын ачыктыгына артыкчылык берүү принциби.** Маалыматка жетүү жөнүндө мыйзамдардагы ченемдер башка мыйзамдардын ченемдерине караганда артыкчылыктуу болушу керек. Бул принципке каршы келген мыйзамдар жокко чыгарылышы же өзгөртүлүшү керек. Маалыматка жетүүнү чектеген жүйөлөр маалыматка жетүү укугу жөнүндөгү мыйзам менен аныкталууга тийиш жана башка мыйзамдар мындай жүйөлөрдүн тизмесин кеңейтпеши керек.
- 9) **Маалымат берүүчүлөрдү коргоо принциби.** Эгерде жашыруун маалыматты ачыкка чыгаруунун натыйжасында коом тапкан пайда (коомдун кызыкчылыгы) мындай маалыматты жаап-жашыруудан улам келтирилген зыяндан ашып кетсе, анда ушул маалыматты ачыкка чыгарган адам санкциялардан корголууга тийиш. Коррупция же мамлекеттик органдын ден соолукка, коопсуздукка же айлана-чөйрөгө коркунуч келтирген туура эмес башкаруусу тууралуу жашыруун маалыматты ачыкка чыгарган учурлар ушуга мисал болуп бере алат.

---

Караңыз: [CCPR/C/GC/34](#), 18, 19, 22, 34-пункттарды; [E/CN.4/2000/63](#), 58-68-пп.; A/70/361, 43-44-пункттарды, «[Жарандардын маалыматка укугу: маалымат эркиндиги тууралуу мыйзамдардын принциптери, ARTICLE 19](#)».

---



**Мамлекет маалыматка жетүү укугун чектей алабы? “Үч бөлүктөн турган тест” деген эмне?**

Маалыматка жетүү укугу чектелиши мүмкүн. Мындай чектөө үч бөлүктөн турган тестке жооп берсе мыйзамдуу болуп саналат, атап айтканда:

- 1) чектөө мыйзам менен белгилениши керек;
- 2) чектөө эл аралык стандарттарга ылайык “мыйзамдуу кызыкчылыктар” деп таанылган кызыкчылыктарды

гана коргошу керек. Мындай кызыкчылыктардын тизмеси ЖСУЭПтин 19-беренесинде көрсөтүлгөн;

- 3) айрым маалыматтардын ачыкка чыгышы корголгон мыйзамдуу кызыкчылыктардын бирине зыян келтирүү коркунучун жараткан учурларда гана чектөөгө жол берилет. Ошол эле маалда, маалыматтын ачыкталышы кызыкчылыктарга зыян келтирүү тобокелдигин жаратса дагы, бул маалыматты ачыкка чыгаруунун артыкчылыктары, мисалы, коррупция менен күрөшүү же мамлекеттик иштерге катышууга көмөктөшүү, корголгон кызыкчылыктарга келтирилген зыяндан ашып түшө турган учурларда да ачыкка чыгарылып турушу керек.

---

Караңыз: ЖСУЭПтин 19 (3)-беренеси, ССПР/С/ГС/34 21-35-пункттары, A/70/361 8-11-пункттары.

---



**Маалыматка жетүү укугун коргоонун кандай эл аралык механизмдери бар?**

- 1) БУУнун адам укуктары боюнча кеңеши (“АУК”). Адам укуктары бузулуп жатканы жөнүндө жеке адамдардан, адамдардын топторунан же бейөкмөт уюмдардан түшкөн даттанууларды карап чыгуунун жол-жобосу бар.

- 2) Универсалдуу мезгил-мезгили менен чыгарып турулуучу сереп, ал мамлекеттердин адам укуктары жаатындагы өз милдеттенмелерин аткарып жатканын мезгил-мезгили менен көзөмөлдөп турат. Бул серепти түзүүгө тигил же бул мамлекеттин өкмөттөрү гана эмес, ошону менен бирге жарандык коом да катыша алат, анын өкүлдөрү конкреттүү мамлекеттеги адам укуктарынын абалы тууралуу маалыматты жибере алышат, ошондой эле аккредитациясы болгон учурда сессияларга катышып, АУКтун сессиясында жыйынтык документ каралып жаткан маалда оозеки билдирүүлөр менен чыга алышат.

- 3) Мандаты маалыматка жетүү укугуна да таасир этүүгө жол берген Пикир жана сөз эркиндигине укукту колдоо жана коргоо маселелери боюнча Атайын баяндамачы. Онлайн форма укуктардын жана эркиндиктердин бузулуп жатканы тууралуу жеке билдирүү жасоого, ошондой эле адам укуктары менен эркиндиктерин бузган ченемдик укуктук актылар (ЧУА) жана ЧУА долбоорлору жөнүндө маалыматтарды жөнөтүүгө мүмкүндүк берет.
- 4) Адам укуктары боюнча келишимдик органдардын алкагында, мисалы, ЖСУ-ЭПтин факультативдик протоколунун жол-жобосуна ылайык, жеке даттанууларды берүүгө болот.

5) **ЕККУнун ЖМКнын эркиндиги маселелери боюнча өкүлү** – ЕККУнун пикир билдирүү эркиндигине жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигине карата принциптерин жана милдеттенмелерин коргоо, толук сакталышына көмөктөшүү максатын көздөгөн мамлекеттер аралык институт. Бул орган ошондой эле катышуучу мамлекеттерге **тийиштүү мыйзамдарды жана саясатты өркүндөтүү боюнча сунуштарды камтыган маалыматка жетүү** маселелери боюнча эксперттик бааны берип турат.

---

БУУ системасынын **адам укуктары боюнча органдары** жөнүндө толук маалыматты *Адам укуктары боюнча Жогорку Комиссарынын Башкармалыгынын (БУУ АУЖККБ) сайтынан тапса болот.*

---



**Маалыматка жетүү укугу жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциясында эмнелер айтылган?**

Конституцияда *ар бир адам маалыматты эркин издөөгө, алууга, сактоого, пайдаланууга жана аны оозеки, жазуу түрүндө жана башка жол менен жайылтууга* укуктуу болгону белгиленген. **(33(1)-берене)**. Конституцияда атайын төмөнкүлөр бекитилген: *ар бир адамга мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын карамагында болгон маалыматка жеткиликтүүлүк кепилденет. Маалымат берүү тартиби мыйзам менен аныкталат* **(33(4)-берене)**. Конституцияда ошондой эле ЖМКга мамлекеттик органдардан, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынан маалыматтарды алуу, аларды жайылтуу укугу жана ой-пикирлерди эркин билдирүү укугу кепилдеген **(10 (1)-берене)**. Ошону менен катар, Конституция *мыйзамда белгиленген учурларды кошпогондо, адамдын макулдугусуз анын жеке турмушу тууралуу маалыматты, купуя маалыматты жыйноого, сактоого, пайдаланууга жана жайылтууга жол бербейт* **(29 (4)-берене)**, ошондой эле укуктарды чектөө үчүн негиздерди белгилеп берет **(23(2)-берене, 10 (4, 5)-берене)**.